

КОРЕНИТЕ НА ЮГОСЛАВСКИЯ КОНФЛИКТ: НАЦИОНАЛИЗЪМ, РЕВИЗИОНИЗЪМ, ФАНАТИЗЪМ

Жан Нузий (Страсбург)

През 1989 г. бе чествана 200-годишнината от Френската революция, чиято универсалност породила съвременния немски национализъм¹. Тази година е забележителна и с рухването на политическата и икономическа система на социалистическите страни, както и с необузданото възраждане на национализма, който като че ли беше забравен в миналото. И наистина, според британския историк Ерик Хобсбаум, "от 170-те държави в света не повече от дузина са автентично и езиково хомогенни и може би нито една държава не обхваща цялостно "нацията", която представлява"².

Възраждането на национализма предизвиква разпадането на многонационалната югославска държава- В своята прибързаност в подкрепа на желанието на югославските народи за независимост, оказвайки брутално давление над своите европейски партньори за по-скорошно разпокъсване на Югославия, правителството на ФРГ носи голямата отговорност за предизвикването на югославския конфликт³, чиито последици то не беше в състояние да предвиди. Съжалявайки за "надпреварата в признаването на независимостта", в която се бяха втурнали страните от Европейската общност, когато започна разпадането на Югославия, Михаил Горбачов подчерта тяхната пряка отговорност за започването на войната. От политическа гледна точка бе допусната капитална грешка чрез ускоряването на разединяването на южните славяни, които в продължение на повече от един век бяха правили усилия да се обединят. От юридическа гледна точка грубо бе нарушено международното право въпреки препоръките на председателите на конституционния съд на Франция, Италия и Германия. Единствена Словения отговаряше на условията за признаването ѝ като независима държава след решението за изтегляне на югославската народна армия от 18 юли 1991 г. Шест месеца по-късно Хърватско все още не отговаряше на тези условия, макар тогава то да беше признато⁴.

Вървейки по този грешен път или продължавайки една политика, целяща промяна на установения в Европа ред след пораженията на Германия през 1918 и 1945 г., правителството в Бон не можа или не пожела да посъветва хърватското правителство да зачита демократичните принципи и правата на малцинствата, а напротив, въпреки ембаргото, достави оръжие и военни материали на Хърватско⁵, което впрочем не му засвидетелства никаква признателност.

На 19 юни 1993 г. в Кранс Монтана, в Швейцария, Ролан Дюма, бившият френски министър на външните работи, без колебание подчерта "отговорността на Германия и на Ватикана за задълбочаването на кризата" в бивша

Югославия и окачестви тази отговорност като "срязяваща"⁶.

Докато "придобиването на автономия при съблюдаване на суверенитета можеше да се постигне по цивилизован начин чрез установяване на нови съюзни връзки, разединяването се осъществява чрез варварски средства"⁷. В момент, когато западноевропейците се обединяват, (не без задни мисли) разпадането на Източна Европа бе поощрявано като реминисценция на политиката за пробуждане на националностите от миналия век"⁸. Според Морис Дюверже, професор по политическа социология, хърватинът Тито щедро — (и произволно) — бе очертал границите на своята родна страна. Въпросът можеше да е решен чрез компромис по мирен начин, ако ЕИО не беше приложила незаконно в рамките на една федерална държава принципа за неприкосновеност на международните граници. Това първо непризнаване на международното право предизвика враждебни действия. Второто непризнаване, което бе още по-тежко, ги разшири и задълбочи. Как правителствата от Общността можеха да смятат, че Босна и Херцеговина отговаря на условията на ефективност и легитимност, които се изискват за признаването ѝ като държава⁹?

Възраждането на национализма в Европа поставя на дневен ред въпроса за границите, установени чрез мирните договори след двете световни войни, което напомня за ревизионизма от времето между двете световни войни. Този ревизионизъм е фактор за конфликти в Централна и Източна Европа, където живеят малцинства и където се смесват различни народности. Рискът от конфликти става още по-голям поради това, че народите от Източна Европа, разочаровани от провала на бързото преминаване от държавна икономика към пазарна икономика, са склонни да съжаляват за предишната система, която им осигуряваше един минимум жизнена и социална сигурност. В този смисъл западните страни носят отговорност. Убедени в своята правота в политическата и в икономическата област, въпреки някои видими слабости като безработицата, емиграцията, несигурността, наркоманията, правителствата от Западна Европа с нетърпение очакват да видят как народите от Източна Европа възприемат техните концепции и начин на живот, без да държат сметка за необходимите за адаптация срокове. Западните страни искат преди всичко да видят начело на някои държави от Източна Европа нови ръководители. Но, както отбелязва на 16 март 1992 г. румънският философ Андрей Плезу "политическа класа — заместител няма. Необходимо е едно поколение, за да се създадат нови дипломати и нови политици. Навсякъде се очакват бързи промени и почти незабавни признаци на икономическо и политическо укрепване. Нетърпението: това е големият грях на Изтока; и на Запада по отношение на Изтока"¹⁰.

На 15 октомври 1991 г., когато в Париж излезе от печат книгата на полския историк Бронислав Геремек, нейният автор заяви: "Един народ, застрашен от мизерия и икономически банкрут, лесно се поддава на изкушението да търси някакво чудо, някакъв пряк път в историята и да открие изкупителната жертва за всички свои нещастия".

В Москва югославският въпрос до такава степен е завладял политическия живот, че Парламентът настояваше в случай на нужда, Русия да се възползва от правото си на вето, за да се противопостави на всяка въоръжена акция, особено срещу нова Югославия (Сърбия и Черна гора) или срещу сръбската общност в Босна¹¹.

Желателно е мирът в Югославия да бъде възстановен възможно най-бързо, за да се избягнат усложненията, които биха могли да доведат континента до взрив. Наистина, кризисната обстановка е такава, че съществува реална опасност от всеобщо засилване на напрежението поради арогантноста на западните страни и поради национализма и расизма. Изразявайки наскоро своето безпокойство, г-н Робърт Грейвс, директор на ЦРУ, призна: "Светът пред нас е още по-мистериозен, отколкото беше доскоро"¹². Но за да може в страната да се възстанови мир, необходимо е да се познаят причините за конфликта.

Някои информации и разсъждения позволяват по-добре да се разбере защо избухна и се разрази тази братоубийствена война, за която средствата за осведомяване предлагат една съзнателна или несъзнателна дезинформация.

1. Фактори за разделението на южните славяни.

Разположени на границата между два свята, Запада и Изтока, балканските страни са относително слабо познати. А от тяхното бъдеще зависи бъдещето на цяла Европа, защото те многократно са нарушавали мира на нашия континент. Терминът "Балкани", който на турски означава "планини", и прилагателното "балкански" са придобили отрицателен смисъл. Те означават всичко онова, което се противопоставя на Запада по нрави, по култура и по жизнено равнище. След смъртта на "болния човек", както бе наричана Османската империя, балканизацията е резултат от разделението на Балканския полуостров и от изпадането на новите държави в зависимост от великите сили, които се бореха за надмощие в Европа.

В своята "Сърдечна география на Европа" академик Жорж Дюамел (1884 – 1966) пише с ирония още през 1951 г.: "О, Балкански полуостров, мъчение за идеолозите, клопка за дипломатите, чистилище за Запада, резервоар за катастрофи, нашата европейска Азия"¹³.

Малко са областите, които предлагат такива сложни географски структури, такъв насечен пейзаж, толкова разделени народи. Чувствителна точка в световната политика, Балканите са натрупали върху едно ограничено пространство толкова изпитания, регистрирали са толкова провали. Всяко едно обяснение трябва да отдели значително място на миналото. Достатъчно е човек да чете и да пътува, за да се убеди в това. Историята просто ви хваща за гушата. Това не е историята на Запада, която ни е оставила великолепните паметници на миналите цивилизации. Това е история, която е опустошавала, избивала и е оставяла многократно безкръвни страни и народи, история, която е забавяла и разединявала, която е спъвала икономиката и техниката.

Пренебрегвайки поуките на историята и традиционната острота на бал-

канските конфликти, западните страни не си дадоха сметка за религиозните, културните и териториалните причини за сръбско-хърватския антагонизъм, причини, които придобиха още по-голяма острота след политическия и икономически провал на марксистката теория.

1.1. Религия и фанатизъм.

Религиозните проблеми са много важни, защото те са в основата на антагонизма между сърбите и хърватите. Макар че от две — три поколения те спадат към едно атеистично семейство, принадлежността към едно изповедание оказва влияние върху поведението. Когато славянските племена, наречени южни славяни се настаняват на Балканския полуостров през VI и VII в. от н. е., те все още не са допусkali, че окончателно ще бъдат разделени вследствие на покръстването им. Две решения са в основата на разделението на южните славяни на два блока.

От една страна, след като е провъзгласен през 284 г. от своите войници за император, Диоклетиан, който е далматинец, роден в Сплит, решава следващата година да привлече към трона си един свой съотечественик, илирийския генерал Максимиан (към 250 — 310 г.). Диоклетиан поверява на Максимиан управлението на западната част на Римската империя, а за себе си запазва управлението на източната част. Това е първото разделяне на Римската империя.

От друга страна, през 395 г. императорът на Източната римска империя Теодосий I (347 — 379 — 395), който за последен път възстановява единството на Римската империя (септември 394 — януари 395), преди да умре поверява управлението на източната част на по-големия си син Аркадий, а управлението на западната част — на по-малкия си син Хонорий.

Разделителната линия между двете римски империи минава по 19-и градус източна дължина. Границата между двете държави върви от север на юг, от мястото, където се вливат Сава и Дрина до Адриатическия бряг в областта на Котор. Тя следва течението на Дрина, която и днес служи за граница между Босна и Сърбия.

Един и същ народ, с еднакъв произход, говорещ един език, ще бъде разделен по време на своето покръстване в християнството и най-вече по време на окончателното разделение между католическата и източноправославната църква през 1054 г. И след разделението източноправославната църква остава ярна на доктрината от събора, проведен в Халкедон през 451 г.

На северозапад от разделителната линия между двете империи южните славяни ще бъдат католици и ще пишат на своя език с латински букви, а на югоизток те ще бъдат православни и ще пишат на кирилица.

До XI в. хърватската църква е разделена между латинския обред, от една страна, и славянския и източен обред, от друга, като последният през IX в. е разпространяван от Кирил и Методий. Но хърватският крал се приближава до Рим и през 1060 г. съборът в Сплит изисква от Хърватите да възприемат латинския обред. Не без съпротива латинското влияние се налага в Хърватско.

В началото на XV в. крупните феодали, поддържащи босненската църква, която е сродна с богомилството, се противопоставят на краля, който обикновено е католик. Политическите и религиозни разногласия благоприятстват завладяването на Босна от турците през 1463 г. Босненските благородници мюсюлмани ще съставят доминиращата класа в Босна и Херцеговина, а босненските християни, католици или православни, ще бъдат отначало крепостни, а след това и чифликчии.

През XVII в. опитите за покръстване или за уния с Рим, осъществявани от йезуитите в граничните военни зони на Хърватско и на Славония, засилват недоверието между католици и православни¹⁴.

През XX в. търсенето на "окончателно решение" на сръбския проблем в Хърватско води до геноцид, който единствено сърбите не са забравили. На 22 юли 1941 г. в Госпич, разположен в бившите военни гранични зони на Хърватско, вицепрезидентът и министър на образованието и на религията в правителството на новата независима държава Хърватско д-р Миле Будак излага програмата на Хърватската държава, която е съюзник на Германия: "Ние ще изколим една част от сърбите в Хърватско, друга част ще експулсираме, а останалите насила ще бъдат покръстени в католицизма и претопени в хърватската нация"¹⁵. Според Херман Нюбахер, пълномощен министър за югоизточна Европа от 1940 до 1945 год. представляващ канцлера Хитлер на Балканите, само за няколко седмици са избити 750 000 православни сърби от Хърватско, 75 000 евреи и хиляди цигани. Тези цифри явно са пресилени, защото председателят на еврейската общност в Загреб смята Миле Будак за виновен за смъртта на 31 000 евреи през периода на независимостта на Хърватско, а те представляват 76 % от тогавашната еврейска общност¹⁶. Архиепископът на Загреб монсеньор А. Степинак открито осъжда тези кланета. В своето послание до вярващите от 28 април 1941 г. монсеньор Степинак, който нелегално се среща с Анте Павелич преди войната във Ватикана, приветства раждането на новата независима държава Хърватско като "божие дело, което предизвиква нашето възхищение"¹⁷. Много католически свещеници се присъединяват към усташите¹⁸. Много хърватски католически църковни служители като абатът Крунослав Драганович, кюрето Бужанович и францисканецът Майсторович-Филипович — последният е между началниците на концентрационния лагер в Ясеновац — участват активно в геноцида и лично те избиват православни сърби. През есента на 1941 г., когато опитите за насилствено покръстване предизвикват ужасни кланета, довели дори до протеста на немските и италианските власти, монсеньор Степинак провъзгласява, че вероизповеданието може да става само при свободното съгласие на заинтересованите. Но преследванията довеждат до насилственото покръстване на 250 000 души и всички те през 1945 г. си възвръщат православната вяра¹⁹. Сръбският православен патриарх Гаврило, арестуван от немците през 1941 г., измъчван в затворите на Сараево и Белград, депортиран в концентрационния лагер в Дахау изразява в своите "Мемоари" публикувани в Париж през 1974 г., официалното гледище на православната църква относно събитията от 1941

— 1945 г. Но разпространението на книгата в Югославия е забранено от титовия режим, за да бъдат усмирени духовете. Пребивайки в Рим през декември 1945 г., патриархът отказва да се срещне с Пий XII, когото той упреква за това, че “не е осъдил насилственото покръстване на сърбите в Хърватско и не е защитил сърбите в момента, когато са били застрашени от изтребление”²⁰. Напротив, патриархът благодари топло на френския кардинал Йожен Тисран, който, както е известно, единствен от непосредственото обкръжение на Пий XII се е намесил в полза на сърбите. През 1984 г. сръбският православен патриарх Герман заявява по време на освещаването на новата църква в Ясеновац: “Ние трябва да простим, но не можем да забравим станалото. Нека Ясеновац бъде едно предупреждение, че съгласието трябва да бъде закон при съвместното съществуване на сърби и хървати в общото отечество, в което е нашето място”²¹. За жалост, припомнянето за ужасите в Ясеновац не бе чуто и религиозната омраза доведе до нови кланета в името на бога. Към кланетата на сърби и евреи в Хърватско се прибавят кланетата на сърби и евреи, извършени от унгарската армия в Бараня, в Бачка и във Войводина и по-точно в Нови Сад през 1942 г.²²

В началото на 1942 г. независимата Хърватска държава е разклатена от всеобщото надигане на сръбското население, към което се присъединяват и много хървати, които не приемат този геноцид. Някои католически свещеници отказват да извършват насилствено покръстване и издават на “отцепниците” от своите енории фалшиви свидетелства. При опита си да спре въстанието водачът Анте Павелич решава да създаде “православна хърватска църква”, чийто нов митрополит е руският емигрант поп Гермоген.

Правителството в Загреб предизвиква религиозна война. В независимата Хърватска държава “критерият за идентичност става религиозен с възможни фанатични отклонения: усташите благославят своето оръжие, преди да отидат да избиват сърбите; мюсюлманите се връщат към проявленията на своя “джихад”; православните, застрашени от изтребление и от насилствено покръстване на техните деца, подпалват хърватските села и босненските джамии”²³.

Много престъпления са извършени в името на християнството, според чиято доктрина най-висшата добродетел в името на Бога е милосърдието. Тъй като Босна и Херцеговина е присъединена от април 1941 г. към Хърватско, босненските мюсюлмани оказват подкрепа на хърватите при извършването на едно твърде ефикасно “етническо прочистване”, избивайки православните сърби в Босна. Мюсюлмански доброволци от есесовските дивизии “Принц Ойген” и “Хандсхар” имат особени прояви по време на този геноцид.

Войната в Югославия се води безмилостно и от двете страни. Немската армия извършва ужасни репресии в Сърбия. На 21 октомври 1941 г. цялото мъжко население на Крагуевац — 6 — 7 хиляди души е екзекутирано, в това число и учениците²⁴. Хиляди заложници са избити в Сърбия през есента на 1941 г.

Титовите партизани също извършват репресии срещу окупационните войски и срещу малцинствата, които са на тяхна страна. През първата седмица на ноември 1944 г. Титовите партизани извършват репресии над маджарското население на Бачка²⁵. През април 1945 г., докато вилнеят мюсюлманските есесовски дивизии, есесовската дивизия "Принц Ойген", съставена в по-голямата си част от старонемци, скъпо заплаща за своите изстъпления. 1 600 души от тази дивизия са разстреляни на 18 май 1945 г. от втора пролетарска бригада. Основната част от хърватската армия се оттегля към Австрия, преследвана от партизаните и от първа българска армия. Хърватската армия се свързва с VIII британска армия близо до Блейбург в Австрия на 13 май 1945 г. Британското командване иска от хърватите да започнат преговори с партизаните. На 15 май 1945 г. хърватската армия е обезоръжена. Хиляди хърватски войници и усташи са избити от партизаните и погребани в общи гробове в Словения и Хърватско²⁶. Споменът за тези кланета на сърби в Хърватско ще развие остро националистично чувство, което ще доведе до възраждането на сръбския национализъм след 1986 г.

Религиозният сблъсък от 1991 г. насам предизвиква същите издевателства, същите престъпления, същите разрушавания на църкви от едната и от другата страна. Противно на дезинформацията, която идва от медиите, нито една националност, нито едно вероизповедание не е по-невинно от другите.

Желателно беше кардинал Кухарич, архиепископ на Загреб, който през април 1987 г. толкова ефикасно бе защитавал²⁷ лидера на крайната десница Доброслав Парага, да се присъедини към сановниците на православната църква и към ръководителите на босненските мюсюлмани, за да призоват всички вярващи и невярващи към толерантност и милосърдие.

Югославяните живееха в мир, понякога в едни и същи жилищни сгради, като в Сараево, без да обръщат внимание на своите религиозни различия. А сега се избиват безмилостно в името на религиите, които детерминират националностите. Милосърдието, най-голямата добродетел в името на Бога, е забравено. Единствено духът на търпимост би могъл постепенно да възстанови доверието между членовете на различните вероизповедания върху територията на бивша Югославия.

1.2. Културните различия.

Религиозното разделение става още по-ярко поради културните различия, дължащи се на чуждото владичество, на което са били подложени южните славяни.

Словенските племена, които не са били в състояние да създадат своя държава през XX в., са били принудени да приемат от VII в. насам германско, баварско, а по-късно и австрийско владичество, след като са се били отървали от аварите и от унгарците.

Хърватите успели да се обединят и да образуват свое независимо царство през 925 г. Но новосъздадената хърватска държава трябвало да се бори срещу унгарците и Византия. След смъртта на цар Звонимир през 1089 г. неговата вдовица се обръща към своя брат, краля на Унгария Ладислав I

Арпад (Св. Ласло), който завзема Словения през 1091 г. През 1105 г. унгарският крал Калман I си присвоява титлата крал на Хърватско, след като завладява страната и налага своя протекторат над Далмация, осигурявайки по този начин излаз на море за Унгария, завземайки пристанищата Задар, Трогир и Сплит. Той установява между двете кралства личен съюз, който ще продължи до октомври 1918²⁸.

Подчинени на католически монарси, чието робство напразно са се мъчили да разклатят до настъпването на XX в., хървати и словени отдавна се числят към западния свят, радвайки се на неговия интелектуален и технически напредък.

Сръбските племена отначало са съставяли малки княжества като Рашка или Стара Сърбия (сегашното Косово) или Зета, което ще стане Черна гора. През 1217 г. Стефан I Неман става първият коронован крал на Сърбия, а брат му Св. Сава успява да създаде автокефална православна сръбска църква. Сръбската държава достига своя апогей в средата на XIV в. при царуването на Стефан IX Душан. При неговите наследници сръбската империя ще попадне под ударите на турските нашественици. След поражението при Косово поле на 28 юни 1389 г. (Видовден), понеже християнските нации се оказват разединени пред турската опасност, Сърбия се вижда заклещена между Унгария и Османската империя. Падането на Смедеревската крепост през 1459 г. бележи края на сръбската държава. Турците ще се оттеглят от Сърбия едва през 1867 г.

Босна, превърната в княжество от сръбския принц Часлав (928 — 960), покъсно ще бъде анексирана към Хърватско. Там унгарските крале установяват номинално сюверенство, но са принудени да съблюдават поддържаната от бан Кулин (1180 — 1204) автономия, а неговите потомци ще упражняват значително влияние над босненските мюсюлмани чак до наши дни, когато един от членовете на тази фамилия, Джафер Куленович, става вицепрезидент на Хърватско от 1941 до 1945 г. Неговият син Нахид Куленович, верен на Анте Павелич и на усташите, ще бъде убит на 28 юни 1969 г. в Мадрид от Службата за държавна сигурност след извършените усташки атентати в Белград.

През XIV в., въпреки борбата за власт, която противопоставя една на друга големите фамилии, Босна отстоява своята независимост от Сава до Адриатика. При царуването на Твърдко I (1353 — 1391) босненци се борят заедно със сърбите срещу турците. Но след неговата смърт започва период на анархия. След като е принудена през 1435 г. да плаща данък на турците, за няколко дни през 1463 г. Босна е завзета от турците. Автономното херцогство Херцеговина, образувано през 1435 г. от един местен благородник, ще се съпротивлява на турците до 1482 г. Турците отреждат специален статут на Босна. Относително многобройни са покръстванията на благородници, а също така и на селяни. Членове на ислямизирани семейства стигат до високи постове в Османската империя. Мехмед Паша Соколович, роден в Сараево през 1503 г. в православно сръбско семейство, подтиква Сюлейман Великолепни да възстанови православия сръбски патриархат през 1557 г. в полза

на своя брат Макарий Соколович²⁹, преди самият той да стане велик везир на трима османски султани. Но след отстъплението на турците на балканите през XVII и XVIII в. мюсюлманските сановници проявяват непокорство и положението в Босна се влошава. Предприетите от султаните реформи предизвикват враждебност у консервативното мюсюлманско благородничество, което чувства, че привилегиите му са застрашени, а положението на християнското селячество продължава да бъде тежко и това обяснява многобройните въстания. Останали дълго време под османско владичество, босненците от различните вероизповедания и сърбите са в значителна степен повлияни от Ориента.

Хърватите, мюсюлманите и сърбите непрекъснато се позовават на историята, за да оправдаят своите позиции в Босна и Херцеговина. Хърватите имат своя територия за старшинството на хърватското население в Босна и Херцеговина и за легитимността на хърватската държава, основана на историята. Но от XII в. хърватската държава не е била суверенна. Историята на мюсюлманите иска да докаже, че идентичността на покръстените в исляма предхожда тяхното покръстване и те се смятат потомци на богомилските еретици, които са отхвърлени от католическата и от православната общности и поради това са станали лесна плячка за мюсюлманския прозелитизъм. Те заемат такава позиция, за да оправдаят статута си на трета националност. Сърби и хървати оспорват това твърдение и всеки на свой ред иска да докаже, че мюсюлманите произхождат от неговата общност и че само две националности имат право на съществуване в Босна, макар че има три религии. Очевидно е, че сърбите разполагат с най-солидни доказателства за предходността на техния суверенитет и на националното им съзнание. Те се възмущават от това, че хърватите забравят тяхната роля на християнски щит срещу турците, и се хвалят с безспорната си инициативност в борбата срещу турците, а по-късно срещу Хабсбургите, и най-сетне срещу немските, унгарските и италианските нашественици по време на Втората световна война.

Разпокъсани и разделени, южните славяни са били принудени да се подчинят на волята на немските, унгарските и турските им врагове и да се примирят с едно над петвековно обезличаване. Едва през XIX в. се поражда идеята всички южни славяни да се съберат в една държава. Тази идея е била пропагандирана от хърватски патриоти, от граф Янко Драшкович и от двама католически епископи — монсеньор Стадлер и монсеньор Щросмайер, както и от някои интелектуалци.

В продължение на векове животът в различните зони на влияние се е отразил чувствително върху менталитета на югославските народи и икономическият живот естествено ще бъде по-развит при словените, които в продължение на 13 века са подложени на германско влияние, отколкото при сърбите, които остават 5 века под османско иго. Западните южни славяни имат известна склонност да мразят източните южни славяни.

1.3. Проблемът на сърбите от Хърватско.

Миграциите, които стават между XIV и XVII в. вследствие на турското

нашествие, значително преобразяват етническата карта на югославските страни и предизвикват смесване на народи, диалекти и религии- Етническата карта на териториите на южните славяни е относително стабилизирана през XVIII в. след отдръпването на турците.

Особено сложно е етническото разпределение на Босна и Херцеговина, но то е също така усложнено и в Хърватско, Войводина, Македония и Косово.

Една от причините за сръбско-хърватския раздор е съществуването в Хърватско и в Славония на сръбско малцинство, настанило се там след XVI в. и чиито прадеди ефикасно са участвували в защита на християнството срещу исляма в австрийските гранични военни зони. Ако значителен брой сърби, наричани понякога православни хървати от хърватските католици, още живеят в хърватските градове и по-точно в Загреб, мнозинството сърби в Хърватско са се настанили в две различни области: Крайна, от една страна, и Западна Славония, от друга.

а. Сръбските преселения.

Турското нашествие в началото на XIV в. предизвиква изселването на част от сръбското население, което търси подслон на християнска територия. Тази емиграция се осъществява в две форми:

1. Големите миграции, които засягат няколко хиляди души едновременно и които обикновено са последица от въстания като тези от 1594, 1595 и 1608 г. Тези миграции понякога са следствие на глад или на османски издевателства.

2. Малките миграции стават по семейства или по групи семейства, но те са почти непрекъснати.

Многобройни са причините за тези миграции:

- на първо място набирането на деца, така нареченият кръвен данък (на турски девширме). На всеки четири години до 1676 г. турските власти набират деца между 6 и 15 години, физически здрави и интелектуално надарени, и ги изпращат във военни училища в Цариград, където те получават общо, религиозно и военно образование, за да станат султански слуги или еничари. Този кръвен данък засяга понякога до 20 % от сръбските деца и принуждава родителите да бягат, за да спасят децата си.

- на второ място, лошата реколта и гладът са също причина за емиграцията. Миграцията на албанци с техните стада от албанските планини към панонската равнина също предизвиква много преселения. Причина е поведението на въоръжените албански пастири, които плячкосват околните сръбски села.

- най-сетне високата раждаемост при албанците е причина за преселването им в сръбските земи около Рашка и Зета.

Някои историци преценяват, че през XVI и XVII в. заетите от турци сръбски области загубват половината от своето население за сметка на териториите под хабсбургска власт.

б. Първите гранични военни зони.

Първите сръбски преселения са причина за възникването на първите гранични военни зони. Още след като турците завладяват Босна, висшите хърватски аристократи като фамилиите Хранкопан и Зрински създават обширна "ничия земя", опожарявайки обширни територии, за да ограничат района на действие на турската лека кавалерия.

След 1538 г. сръбски емигранти се настаняват окончателно в Горна Славония на около 40 км източно от Загреб. Те пристигат от Стара Сърбия, водени от своите войводи с намерението да предложат услугите си на Хабсбургите, които ще гарантират тяхната сигурност. На 5 септември 1538 г. архихерцог Фердинанд I Хабсбургски ги удостоява с първата привилегия. Като възнаграждение за тяхната служба в защита на границите австрийският владетел ги освобождава от данъци за 20 години и им отстъпва една трета от плячката, получена от турците. Сръбските бегълци съставят три отряда по 200 въоръжени мъже под командването на войводи. Ливади и орници са им дадени под арета в блатистата долина на река Казма. Тези бегълци бързо получават подкрепление от други, идващи от Сърбия и Босна. Пристигането на сръбските бегълци в Славония подсилва патриархалната организация на задругата. Задругата е общност, свързана със семейни връзки, която колективно обработва земята и разпределя по равно доходите между своите членове. В тези гранични военни зони Военният съвет във Виена прави задругата задължителна. В цивилно Хърватско феодалите я възприемат и възкресяват така, че в края на XVIII в. повечето от селяните живеят в такива общности.

Организацията във военните гранични зони на Хърватско и Славония се определя със статута от 5 октомври 1630 г., който признава техния военен характер. Основната единица в тях е задругата. Няколко задруги образуват село, което по демократичен път избира своите граждански и военни началници. В случай на тревога всички мъже над 18 години трябва да вземат оръжие и веднага да се представят на определените за събиране места. За 2 — 3 часа 6 — 7 хиляди мъже могат да бъдат събрани, за да се противопоставят на турската заплаха.

Заемайки важно стратегическо положение в отбранителната система на Хабсбургите, граничните военни зони на Хърватско блокират за периода от 1538 г. турските опити за проникване към Австрия и Северна Италия. Гражданската война продължава всеки ден без прекъсване. Войниците от граничните зони се бият, за да се защитават, за да подобрят своето съществуване и мечтаят да освободят своите братя по раса от турското потисничество. Всяка година от пролет до есен турците проникват в тези гранични зони, плякосват, палят, изнасилват, убиват, депортират... И всяка година войниците от граничните зони проникват в турска територия, за да отмъстят и да вземат някаква плячка. Тези операции развиват у тях военни качества и жестокост и никак не е учудващо че сегашните военни действия са придружени от жестокости, каквито са практикували векове наред прадедите на босненци, хървати и сърби.

Граничните зони служат за база на една важна разузнавателна служба,

която има разклонения в по-голямата част на Балканския полуостров. Нейните агенти са почти изключително сърби поради възможностите им да контактуват с роднини, приятели и едновърци от другата страна на границата. Шпионската мрежа пуска пипала чак до двора на босненския паша и дори до Цариград.

в. Новите гранични зони.

Победата, спечелена на 12 септември 1683 г. от армията на полския крал Ян III Собиески, както и тази на херцог Шарл Лотарингски при Каленберг бележат решителен завой в европейската история. Тя не само че принуждава турците да вдигнат обсадата на Виена, но бележи началото на турското отстъпление в Европа. Хиляди сръбски доброволци подкрепят настъплението на имперските сили, а за награда императорът им дава редица привилегии. Победите на имперската армия позволяват на правителството във Виена да измести далече в европейския югоизток границите на владенията на Хабсбургите.

През 1699 г. мирният договор от Карловац измества границите по линията на реките Тиса, Сава и Марош. Мирният договор от Пожаровац ги измества на юг от реките Сава и Дунав, за да бъде обхваната част от Сърбия. Поражението през 1738 — 1739 г. ги връща отново на Сава и Дунав, където те остават до 1918 г.

През 1702 г. правителството във Виена решава да настани по новите южни граници сърбите, които са избягали от турското робство по време на голямото преселение през 1690 г. 40 000 сръбски семейства изоставят Стара Сърбия, днешно Косово, където идват да се заселят албанци. Нови гранични зони са създадени по течението на Сава, Тиса и Марош. Сръбски въоръжени отряди са натоварени да пазят новите граници. В Словения по течението на Сава е образуван кордон за охрана. Построени са наблюдателни кули (чардаци) на всеки 2 — 3 км, в които може да се настани гарнизон от 30 човека. Както в хърватските гранични зони, австрийското командване раздава на войниците от южните гранични зони обработваема земя и ливади, вместо да им плаща.

След като са разтурени през периода между 1871 и 1881 г., военните гранични зони са включени в цивилните територии, а войниците от тези зони остават на местата, където техните прадеди са защитавали Кръста срещу Полумесеца.

II. ТРУДНО СЪЖИТЕЛСТВО.

Отношенията между хърватите и сърбите от Хърватско винаги са били отбегнати поради религиозните, културните и социалните различия. Те се затрудняват още повече след хърватизацията на обучението и след демилитаризацията на граничните зони. Еуфорията от провъзгласяването на независимостта на Хърватско през 1918 г. е последвана от ново напрежение, тъй като сърбите и хърватите поддържат различни тези. Този антагонизъм е главната причина за разпадането на нова Югославия през 1941 г.

2.1. Хърватите и сърбите в Хърватско до 1918 г.

През втората половина на XIX в. промяната в монархическите структури на Хабсбургите се засилва сърбо-хърватския антагонизъм. Възползвайки се от австро-унгарския компромис от 1867 г., правителството в Будапеща приема закони, които са неблагоприятни за малцинствата, и започва процес на маджаризация, който засяга сърбите от Раска, Войводина и Банат. След австро-унгарския компромис от 1868 г., подновен през 1873 г., хърватският закон за образованието от 1874 г. разрушава сръбските религиозни училища и налага хърватизация и секуларизация на обучението.

Хърватските политически партии — дясната партия на Анте Старчевич и на Йосип Франк, застъпваща се за Хърватска национална държава, и народната партия на монсеньор Щросмайер (1815 — 1905), по-късно станала независима партия, чийто печатен орган е "Обзор", не признават национална индивидуалност на хърватските сърби. Сърбите в Хърватско и хърватите са също така разделени в отношението им към монархията на Хабсбургите. Сърбите са враждебно настроени, а повечето от хърватите са добронамерени. Освен това, противопоставят се две концепции по въпроса кой ще бъде начело на движението за освобождение и обединение на южните славяни. Солидарни със своите братя извън Хърватско, сърбите смятат, че Сърбия, която получи своята пълна независимост през 1878 г., трябва да бъде Пиемонт на бъдещата Югославия, докато елитните хърватски среди смятат, че обединението трябва да се осъществи около Хърватско, което е най-добре развито.

Недоразуменията и конфликтите между сърби и хървати се задълбочават в момента, когато военните гранични зони са демилитаризирани и интегрирани в Хърватско през 1881 г., а в същото време сърбите стават важен фактор в хърватския политически живот. Антисръбски демонстрации се провеждат в Загреб през 1895, 1899 и 1902 г., по време на които се повтаря призива "сръсе на връбе". На 17 октомври 1905 г. със Задарската резолюция сърбите в Хърватско искат хърватите да признаят равноправието на сръбския и на хърватския народ. Хърватската партия на Коалицията признава това равноправие и положението на сърбите в Хърватско, Славония и Далмация се подобрява до 1914 г. Проюгославски ориентираната коалиция спечелва мнозинство в Загребската Диета и го запазва от 1906 до 1918 г.

2.2. Първата Югославска държава (1918 — 1941 г.).

Планът за обединение на южните славяни съответства на едни дълбоки аспирации и нужди. Неговото осъществяване се улеснява от обединението на Илирийските провинции, което става между 1809 и 1814 г. при съдействието на френската администрация. Този план е вплътен в илирийското движение, което намира израз в един договор, сключен във Виена през 1850 г. между писатели (Копитар, Караджич, Гай), които говорят за Илирия или за Югославия. Но едва Първата световна война, която разорява империята на Хабсбургите, създава условия за обединението на славяните от Вардар до Драва. Предвидено, от една страна, от Югославския комитет, образуван в Лондон през 1914 г. от хърватските противници на Хабсбургската монархия (Анте

Трумбич и Фране Супило) и, от друга страна, от декларацията от Корфу от 20 юли 1917 г., изработена от председателя на сръбския съвет Никола Пашич и от хърватските делегати (Давидович, Трумбич и Стоян Протич), обединението на сърбите, хърватите и словените от Австро-унгарската империя е провъзгласено в Загреб на 20 октомври 1918 г. Образуван е национален съд по председателството на абата Антон Коросек, словенски депутат, и този съвет спечелва клерикалната партия за каузата за независимост на южните славяни. Хърватската диета провъзгласява скъсване на отношенията с Австро-Унгария, и на Сърбия, към която се присъединяват Войводина и Черна гора. За да избегне италианската заплаха, която настоява за анексия на Истрия и Далмация, Съветът в Загреб приема безусловно съюза със Сърбия.

Кралството на сърби, хървати и словенци, създадено на 1 декември 1918 г., се оглавява от Петър I Караджорджевич и неговите граници са признати в мирните договори от Сен-Жермен-ан-Ле (септември 1919 г.) и от Трианон (юни 1920 г.). И ако в Италия остават 400 000 словенци, националните малцинства представляват 15 % от населението на кралството (500 000 немци, 250 000 унгарци, 400 000 албанци и турци, над 200 000 румънци). Разделени в продължение на 12 века, подложени на различно влияние (6 милиона православни сърби, 1.5 милиона словени католици, над 4 милиона хървати католици, 400 000 турци и албанци мюсюлмани), с нееднакво развита икономика, югославските народи скоро почувстваха недоверие едни към други: хърватският сепаратизъм изостря сръбския шовинизъм. След като на 28 ноември 1920 г. е избрано Велико народно събрание, мнозинството, което включва радикалите на Пашич и демократите, гласува на 28 юни 1921 г. централистка парламентарна конституция, при отсъствие на депутатите от хърватската селска партия. Политическите и националистични страсти се възбуждат и ръководителят на Хърватската селска партия Степан Радич е ранен с опасност за живота в самия Парламент от един черногорски депутат на 20 юни 1928 г.

Александър I, който е крал от 1921 г., налага диктатура през януари 1929 г. и непарламентарен режим през септември 1931 г. Държавата, която тогава приема името Югославия, е разделена на 9 бановини. Хърватските усташи организират убийството на Александър I на 1 октомври 1934 г. Неговият син, който тогава е на 11 години, царува под регентството на принц Павел. Но председателят на съвета Стоядинович налага авторитарен режим от май 1935 г. до февруари 1939 г. Неговата политика се посреща враждебно от хърватите. Принц Павел успява да елиминира и да прати в изгнание Стоядинович. Неговият наследник Цветкович сключва с хърватина Мачек договора от август 1939 г., чрез който се създава автономната хърватска бановина. Но държавният преврат от 27 март 1941 г., при който в Белград на власт идва генерал Симович, предизвиква нахлуването на Германия в Югославия на 6 април 1941 г.

Мнозинството от хърватите посрещат с ентузиазъм немската армия. На 10 април 1941 г. полковник Славко Кватерник, представител на Анте Павелич в Загреб, провъзгласява независимостта на Хърватско в присъствието на немс-

кия пратеник д-р Весенмайер и с подкрепата на Германия и на фашистка Италия. Анте Павелич става държавен глава. По примера на своя германски съюзник той започва етническо прочистване, елиминирайки за няколко седмици стотици хиляди сърби, десетки хиляди евреи (макар че съпругата му Мара е австрийска еврейка) и цигани, без никаква реакция от страна на западните правителства и на католическата и протестантска църкви.

Независимата хърватска държава ще се окаже последният верен съюзник на Германия, което благоприятства бързото признаване независимостта на Хърватско от страна на Германия 50 години по-късно.

2.3. Втората Югославска държава.

В Югославия, която е разделена на марионетни държави (Хърватско, Сърбия, Черна гора) и разпокъсана от силните съседни държави, националното чувство поражда съпротивителни движения, най-важните от които са четничеството на роялисткия сръбски генерал Дража Михайлович и партизанството, организирано от Югославската комунистическа партия и от нейния генерален секретар хърватина Йосип Броз Тито. Антифашистката съпротива позволява да се разработи проект за нова многонационална Югославия, като се държи сметка за историята на различните народи, които ще влязат в нея. Ужасно опустошена, Югославия загубва една десета от населението си, но блокира 15 немски дивизии, както и италиански, унгарски и български войски. Подпомогнати от Червената армия, партизаните освобождават Белград на 20 октомври 1944 г., а след това в началото на май 1945 — Триест и Загреб. Още от началото на борбата Югославската комунистическа партия реконструира държавата: в Бихач през 1942 г. делегатите на Югославската комунистическа партия образуват АВНОЮ, който създава през 1943 г. федерална организация и съставя едно истинско временно правителство. Въпреки договореностите Тито — Субашич от 16 юни 1944 г. и компромиса между народното правителство и кабинета на крал Петър II, който е изгнаник в Лондон, споразумение не е постигнато. Кралските министри, които влизат в Титовото правителство, образувано през март 1945 г., скоро след това подават оставка. Но изборите през ноември 1945 г. 90 % от гласовете са за коалицията на Отечествения фронт, ръководен от комунистическата партия, която единствена може да представи свои кандидати. Новото Народно събрание провъзгласява Републиката на 29 ноември 1945 г. и изработва Конституцията на Федеративна народна република Югославия (31 януари 1945 г.). Комунистическата партия, чиито ефективни нарастват и чиято власт се затвърждава, елиминира своите противници през 1946 г.

Комунистическият режим ще наложи една неутрална опека и ще направи възможно съжителството между югославските народи. Тито ще обуздае мечтата за Велика Сърбия и ще засили комплекса за обкръжение на Сърбите, на които той все пак ще повери важни постове в държавния апарат, което пък предизвиква ревността на хърватите. Мюсюлманите се радват на грижите на Тито, който е лидер на необвързаните страни. Той им признава статут на националист и им дава надежда, че подобно на сърбите и хърватите и те ще

имат свое национално огнище.

Постоянно преизбран единодушно за президент на Републиката, през октомври 1966 г. Тито премахва поста генерален секретар на комунистическата партия, който той заема от 1937 г., и става председател на СЮК. Но националистическите напъни остават негова голяма грижа. След смъртта на Анте Павелич (30 декември 1959 г. в Мадрид) Движението за освобождение на Хърватско се оглавява от д-р Д. Хефер, бивш член на хърватската селска партия, който се съюзява с Павелич през 1941 г. Вождовете на хърватската емиграция продължават своята пропагандна дейност най-вече сред югославските работници в чужбина. От 1965 г. югославските ръководители се безпокоят все по-силно от проявите на национализъм в техните страни, а между тези ръководители трябва да се спомене името на хърватския комунист Владимир Бакарич³⁰. Елиминирането на 22 юни 1966 г. на вицепрезидента на републиката Александър Ранкович, бивш министър на вътрешните работи от 1946 до 1953 г., бележи известно отслабване на натиска върху националистите.

След 1968 г. хърватски терористи извършват множество атентати, а националистически прояви се наблюдават и в Косово през ноември и декември 1968 г. През 1970 и 1971 г. Хърватско е разтърсено от тежка криза, която засяга структурата на Съюза на хърватските комунисти. Нейното начало се поставя от аферата Занко. През ноември 1969 г. д-р Милош Занко, вицепрезидент на федералния парламент и депутат от Хърватско, публикува няколко статии във в. "Борба" против проявите на национализъм и шовинизъм. През февруари 1970 г. Мика Трипало твърди, че истинският извор за национализма и сепаратизма се заключава в унитаризма на д-р Занко и хърватското събрание лишава д-р Занко от депутатския му мандат с 367 гласа, при 23 против, 9 бели и 1 въздържал се от гласуване. Това незаконно отзоваване предизвиква тежка криза. В началото на 1970 г. Тито критикува национализма и заявява, че Югославия никога няма да се разпадне³¹.

През април 1971 г. отношенията между Хърватско и Съюза на хърватските комунисти, от една страна, и СФРЮ и СЮК, от друга, се обтягат. През ноември 1971 г. генерал Любичич предупреждава националистите и заявява, че Югославската народна армия може да се намеси в случай на смутове и че тя гарантира единството на Югославия срещу центробежните националистически сили. Тито настоява за оставката на всички ръководители на хърватската комунистическа партия с изключение на Владимир Бакарич. На 8 декември 1971 г. Тито заявява: "Ако не бяхме предприели борба срещу шовинизма ... шест месеца по-късно щяхме да стигнем до разстрели и гражданска война. Армията има за задача да пази страната от външните врагове, но също така и да защитава отвътре, ако се наложи, завоеванията на революцията." През 1991 г. югославската народна армия, в качеството си на федерална институция, се помъчи да изпълни тази мисия.

Хърватската криза показва, че ако титовият режим успя да намери оригинални решения за осигуряване на съвместно съществуване на мразещи се

нации, то не беше възможно за четвърт век да се заличат всички следи от една бурна история. Спонтанно ли се зароди тази криза? Още през 1970 г. Тито предупреждаваше своите сънародници за това, че агентите на чуждите сили мечтаят да разпокъсат неговата страна. Висши функционери твърдяха в частни разговори, че за да разруши единството на Федерацията, СССР поощрява едновременно крайно десни движения, които в емиграция се борят за независимостта на Хърватско, и правоверни комунисти, обхванати от велико-сръбски шовинизъм, прогонени от властта заедно с Ранкович³². Напрежението продължава и на 12 януари 1972 г. 12 ръководители на Матица Хърватска, между които и генерал Франьо Туджман, са арестувани. През юли в Западна Босна в областта на Богойно възниква партизанско движение на емигранти, идващи от ФРГ, Швеция, Австралия и Страсбург. Но то е ликвидирано от Югославската народна армия. Затворниците са разстреляни на 14 април 1973 г.

През юли 1971 г. е осъществена конституционна реформа. Тя променя федералните институции: създадено е колективно президентство от 22 члена (по 3 от република, и по 2 от автономна област) и на 29 юли Народното събрание утвърждава Тито за президент на Републиката и го избира за председател на новото колективно председателство за период от 5 години.

За да парира евентуални нови провокации, Тито апелира за по-голяма бдителност на партията, която участва все по-активно в политическия живот на страната. Започналата през 1971 г. конституционна реформа е допълнена през 1973 — 1974 г. с едно намаление на членовете на колективното председателство от 22 на 9 души. Парламентаристите, наричани вече делегати, се избират в групи за самоуправление по предприятия. Според приетата през февруари 1974 г. Конституция Федералното народно събрание включва Федерална Камара и Камара на републиките и провинциите. През май 1974 г. Тито е избран за пожизнен председател на държавата и партията, която по случай десетия си конгрес променя ръководните си органи по посока към по-голяма централизация, за да се компенсира широкият суверенитет на шестте федерални републики и на двете автономни територии.

Обаче правителството не успява да подобри икономическото положение. Инфлацията се засилва. Въвеждането на пазарна икономика поражда класата на деловите хора, но правителството се опитва да ограничи техните доходи. Освен това, при внедряването на самоуправлението се проявява трудността да се съгласуват интересите на предприятията и държавните планове за развитие на страната. Властите трябва да признаят, от една страна опозиционните настроения сред интелектуалците, а от друга, действителните опити на комунисти-дисиденти да създадат реформаторско движение.

През май 1980 г. умира маршал Тито и неговото наследство се интерпретира според сложните принципи за колективност и ротация, установени през 1974 г. Председатели на колективното председателство на Републиката са последователно представителите на Босна, Словения, Сърбия, Хърватско, Черна гора, Косово и Войводина. След 15 май 1987 г. това продължава в същия

ред до разпадането на страната през 1991 г.

След смъртта на Тито в Косово и в Хърватско се зараждат националистически движения, а икономическата криза очертава още по-силно различията в жизненото равнище на федералните републики. По време на мартенските стачки през 1987 г. председателят на федералното правителство Бранко Микич заявява, че армията ще се намеси, ако бъде застрашен конституционният ред в Югославия. Вътрешните смущения във Федерацията са причина в Словения да започне да духа вятърът на освобождението и на протеста и през септември 1989 г. Словения поставя въпроса за правото си на самоопределение, право, което съществува и преамбюла на Конституцията от 1974 г. Този вятър ще обхване цяла Югославия и положително ще продължи да се влошава.

Нито със своите вътрешни граници, нито със своите институции, втората Югославска държава не може да се представи като най-добрия отговор на националния въпрос. Но тя надживя с няколко десетилетия геноцида, извършен от хърватските усташи, и междуетническите кланета, които бяха още по-жестоки от сегашните по три причини: 1) тя не беше изкуствена; 2) тя не беше "тюрма на народите"; 3) между сърби и хървати не съществуваше непримирима омраза, а доказателство за това са многото смесени бракове.

III. ВРЕМЕННА РАВНОСМЕТКА.

Неизбежно ли беше разпадането на Югославия? През март 1991 г. президентът на САЩ Джордж Буш препоръчваше на първия югославски федерален министър Анте Маркович да ускори реформите за въвеждане на пазарна икономика в Югославия, при условие че това става в рамките на Югославската федерация, която да запази своята цялост.

Но традиционното враждебно отношение на Германия, от една страна, към мирните договори от 1919 г., а от друга, към Сърбия, доведе до война чрез раздухване на национализма, на ревизионизма и на фанатизма. Мислило ли е правителството в Бон за възможните последици от едно прибързано признаване на независимостта, без предварително да са гарантирани правата на малцинствата?

В притурката към "Монд дипломатик" от февруари 1993 г. "Начин на виждане" № 17, посветена на югославската трагедия, Пол-Мари дьо ла Горс констатира, че "немските наблюдатели, като твърде добри познаватели на Югоизточна Европа, не можеха да не знаят, че поради смесването на народностите, поради случайното установяване на вътрешните граници на Югославската федерация и поради спомена за големите кланета през Втората световна война, разпадането на Югославия не можеше да стане по мирен път, че то можеше да предизвика силна съпротива. И все пак немската политика се ангажираше изцяло в полза на разединението на страната"³³. В същата притурка Игнацио Рамоне, директор на "Монд дипломатик", пише: "И сега се вижда късогледството на ония (на първо място на Германия), които поощряваха прибързаната дислокация на Югославската федерация. Признавайки още на 23 декември 1991 г. независимостта на Словения и Хърватско, Бон и

Европейската общност постъпиха прибързано³⁴. Тиери дьо Монбриал, директор на Френския институт за международни отношения, и на Фондацията за отбранителни проучвания признава също, че Германия поема огромна отговорност за предизвикването на конфликта в Югославия³⁵, а това бе потвърдено наскоро и от Ролан Дюма, бивш френски министър на външните работи.

И наистина сръбските малцинства в Хърватско (Крайна), в Словения и в Далмация (Книн), които претендираха само за културна автономия, сега са обезпокоени от провъзгласяването на независимостта на Хърватско, което и през 1991 г. е поддържано от Германия както през 1941 г. и се страхуват да не би един нов геноцид да е заплануван от правителството в Загреб. Несръчните декларации на генерал Туджман допринасят за засилване на това безпокойство, както ислямската декларация на Алия Изетбегович безпокои сръбските и хърватските християни в Босна и Херцеговина.

На 23 февруари 1993 г. френският политик Жан-Пиер Шевенман твърди, че под натиска на Германия страните от Европейската общност признаха прибързано Словения и Хърватско, а после и Босна и Херцеговина, без да са сигурни, че ще бъде зачитано правото на малцинствата. А с една по-голяма предпазливост можеха да се избегнат значителен брой жертви³⁶.

Невежеството и некомпетентността на някои европейски държавници, силата на някои групи за давление като дясната немска преса и военно-индустриалният комплекс на Германия, който продължава да доставя оръжия и военни материали в Югославия, доведоха до югославската трагедия. Ако се върви по този грешен път, може да се стигне до още по-сериозни усложнения на обстановката в Централна и Източна Европа, където унгарският ревизионизъм може да предизвика конфликти между Унгария, от една страна, и Румъния, Словакия и Югославия, от друга, още повече че руският парламент заяви, че няма да остане безразличен при едно нападение над трета Югославия.

С подозрение трябва да се отнасяме към войнолюбците, които не познават нито особеностите на терена, нито военните способности на южните славяни, които от векове са се научили да водят война срещу всякакви нашественици.

Няколко цифри могат да ни наведат на размисъл. По време на окупацията на Босна и Херцеговина през 1878 г. австро-унгарската армия понася 11 % загуби за два месеца и са й били необходими 270 000 души, за да се наложи за 18 месеца. Действайки в планинска и в гориста местност, както в Босна и Херцеговина, една австро-унгарска армия от 460 000 души напада Сърбия и загубва между август и декември 1914 г. 28 000 убити, 76 000 изчезнали, 122 000 ранени и 10 000 болни или всичко 60 % от своята наличност. Между 1941 и 1945 г. Германия е трябвало да поддържа в Югославия освен италиански, унгарски, български, албански и хърватски дивизии още 15 дивизии, които понесли твърде големи загуби. Мемоарите на генерал Лотар Рендулич са доста поучителни.

Освен това, съществува една голяма политическа несигурност — какво ще

бъде поведението на Русия, а може би и на Китай, в случай че ООН трябва да се произнесе по въпроса за евентуална намеса. Някои представители на военните среди в САЩ и в Европа също се противопоставят на военна намеса, защото техните военни щаботове се страхуват от разширяване на конфликта. Испанският вестник "Ел паис" от 4 април 1992 г. публикува декларация на Артур Шлезингер, бивш съветник на президента Кенеди, който твърди, че "положението на САЩ е парадоксално. Те са една военна свръхсила, но не могат да поемат разносните за собствените си войни, те не могат да имат голямо бъдеще като свръхсила. Не са вече в състояние да управляват света."

Какво да се прави? Възстановяването на мира трябва да има абсолютен приоритет пред посредническите жестикулации. Много югославяни не искат да приемат разпокъсването на това, което въпреки всичко бе станало тяхна родина, както ливанците не приеха, въпреки всички жестокости между различните общности раздробяването на Ливан. Както предлага Тиери дьо Монбриал³⁷, би трябвало да се поправи първоначалната грешка и да се работи за признаването на една нова югославска общност, много по-децентрализирана от преди, но без промени в границите³⁸.

В Словения всички илюзии са вече разпръснати. Икономическата криза се задълбочава. Делът на износа за предишните югославски партньори се сгромоляса от 60 на 15 %. Въпреки наложеното на Сърбия ембарго, стокообменът с последната отново нараства. В замяна на това се обтягат отношенията с Хърватско, което забранява риболова в своите териториални води, налага мита върху словенските продукти и таксува високо словенските имена в Хърватско³⁹.

В Хърватско илюзиите се дължат, от една страна, на продължаването на войната, за която се надявах, че ще бъде краткотрайна и победна благодарение подкрепата на Германия, а от друга страна, на задълбочаването на икономическата криза, на безработицата, на понижаването на жизненото равнище, на въпроса за босненските емигранти, който поражда ксенофобски реакции, и най-сетне на авторитарния режим на генерал Туджман.

През 1991 г. генерал Туджман си постави за цел да разпокъса Босна и Херцеговина, която е населена с 40 % мюсюлмани, за да разшири територията на Хърватско до босненските области, където са концентрирани хърватите, при възстановяване на границите на хърватската бановина от август 1939 г. Босненският президент Алия Изетбегович отговори с посещение в Турция, Либия и Иран, за да търси политическа подкрепа. Всяко коригиране на границите, дори и на вътрешните, може да има фатални за Централна Европа и за Балканите последици⁴⁰.

В Сърбия мизерното положение на народа, ограничаването на ембаргото единствено до Сърбия, доставянето на оръжие и муниции на другите воюващи, всичко това има противоположен ефект на този, който се очакваше, и засилва позициите на президента Милошевич.

В момента, в който европейците правят усилия да се обединят, не без задни мисли разбира се, "разпокъсването на Източна Европа се поощрява с

върщане към политиката на националистите от миналия век”, а защитата на малцинствата си остава основен въпрос.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Югославският въпрос е сложен, но не е неразрешим. Уреждането на босненския проблем трябва да има предимство, защото възстановяването на мира може да попречи конфликтът да обхване Балканите и Централна Европа. В близко бъдеще кризата трябва да бъде ограничена, да се избегнат рисковете от нейното разширяване и да се действа за стабилизиране на положението в европейския югоизток.

За да бъде ограничена кризата, е необходимо да се възприемат две идеи:

- балканските страни могат да съжителстват само при един външен, но безпристрастен арбитраж;

- демокрацията, която е политическо понятие, не може да служи за арбитър при национализма, който е културна даденост. В случая с Босна християните се страхуват от политическото господство на мюсюлманите, което може да се превърне в културна хегемония.

Международната общност носи тежка отговорност за започването на босненската война, защото подцени сложността на положението, предполагайки, че с демократически средства може да се създаде една държава, каквато не е могла да се образува в продължение на векове.

Трябва да се избегнат рисковете от разширяване на конфликта. Историата ни припомня, че в балканските страни съществува тенденция за износ на конфликти. Хърватите разчитат на германския свят благодарение на развитието на икономическите връзки. Сърбите започнаха да разчитат на Русия, откакто тази велика сила отхвърли марксизма и се върна към своите славянски и православни корени.

Югославската криза крие и рисковете от едно ново противопоставяне между Германия и Русия на Балканите, от ново скъсване между Изтока и Запада в Европа. Става въпрос за създаването на един православен съюз.

Трябва да се работи за стабилизиране на положението на Балканите. Възможни са две решения.

Ако трите части на Босна и Херцеговина не приемат мирното съвместно съществуване, единствено реална ще се окаже сръбската и хърватска политика за религиозно разделение. Тогава трябва да се мисли за създаването на Велико Хърватско и на Велика Сърбия с мюсюлмански анклави. Това решение може в кратък срок да възстанови мира.

Ако международната общност реши да накара малцинствата да съжителстват, това съжителство трябва да се наложи. Решението съдържа две противоречия. От една страна, правото на народите да разполагат със себе си предполага съществуването на нации. От друга страна, арбитражът чрез вот предполага и трите малцинства да се съгласят едно мнозинство да решава правните въпроси.

Каквото и да е решението, което ще се възприеме — разделение или

съвместно съществуване, планът Ванс-Оуен трябва да остане основа за дискусии. Но той трябва да бъде адаптиран към реалното положение на нещата и към манталитета на трите страни. Военните операции предизвикаха прегрупирване не на етническа основа, защото всички босненци принадлежат към един етнос, а на религиозна. И затова трябва да се проучат пътищата за адаптиране. Страхът на хърватите и сърбите от едно евентуално политическо и културно господство на мюсюлманите не позволява да се предвиди създаването на единна държава от западен тип. Вероятно трябва да се предвиди създаването на три федерални държави или на конфедерация с федерален окръг, освен ако една от трите страни откаже да приеме съвместното съществуване.

Ако ООН и ЕИО не са способни да предложат решение за съвместно съществуване на националностите, нашият континент ще се изправи пред риска да попадне в ситуация, подобна на тези, които предшестваха двете световни войни.

Що се отнася до бивша Югославия, нужни са смели, интелигентни и безпристрастни политически мъже, които да предложат на всички югославски народи амбициозен план за югославска икономическа общност, подобна на ЕИО. Безусловно е необходимо да бъде обуздан национализмът, да бъдат отхвърлени ревизионизмът и фанатизмът и на всички политически и религиозни ръководители да бъде внушено, че трябва да основат действията си на взаимното зачитане, на толерантността, на умереността и на милосърдието. Трябва да се сложи край на съзнателната или несъзнателна дезинформация на медиите, на която и ние често сме жертва. Трябва най-вече да бъде избягвано подстрекаването на държавите и на хората, за да не се стига до крайни решения.

Нашите прадеди често са повтаряли: "Пази, Боже, от война, от глад и от епидемии!" Аз ще прибавя: "Пази, Боже, от дезинформация, от фанатизъм и от лудостта на хората."

БЕЛЕЖКИ

¹ *Ignacio Ramonet*, Une regression de la raison politique, in *Le Monde diplomatique*, Maniere de voir n 17, Nationalismes. La tragedie yougoslave, Paris, Fevrier 1993, p. 6.

² *Eric Hobsbawm*, Nations et nationalisme depuis 1780. Programme, mythe, realite, Paris, 1992, 247 pages.

³ *Ignacio Ramonet*, op. cit., p. 7; Thierry de Montbrial, Ex-Yougoslavie: changer de strategie, in *Le Figaro*, 9 – 10 fevrier 1993, p.4.

⁴ *Morice Duverger*, Ex-Yougoslavie. Reconstituer la Bosnie? in *Le Monde*, 9.VI.1993.

⁵ *Dimitri T. Analis*, La crise yougoslave. Strategies, diplomatie, medias, Paris, L'Age d'Homme, 1993, p. 30 – 32.

- ⁶ Le Monde, 22 juin 1993.
- ⁷ *Edgar Morin*, Le surgissement du total-nationalisme, Le Monde, 11 mars 1993.
- ⁸ Thierry de Montbrial, op. cit., p.4.
- ⁹ *Maurice Duverner*, op. cit., 9 juin 1993; J. Touscoz, Droit international, Paris, PUF, avril 1993, p. 95.
- ¹⁰ Liberation, 16 mars 1992.
- ¹¹ *Paul-Marie de la Gorge*, in Maniere de voir n 17, p. 75.
- ¹² Times, 20 avril 1992.
- ¹³ *Georges Duhamel*, Geographie cordiale de l Europe, Paris, 1951, p. 158.
- ¹⁴ *Jean Nouzille*, Le prince Eugene de Savoie et les problemes des confins militaires autrichiens (1699 – 1737), These de doctorat d Etat, Strasbourg, 1979, p. 966 – 972.
- ¹⁵ *Hermann Neubacher*, Sonderauftrag Sudost. Bericht eines fliegenden Diplomaten, Gotingen, 1956, p. 31; Kosta Christich, Preface a l edition francaise de Milovan Djilas, La guerre dans la guerre. La revolution de Tito 1941 – 1945, Paris, 1980, p. 18.
- ¹⁶ Le Monde, 24 mars 1993.
- ¹⁷ Le Monde, 3 et 6 aout 1986, p.4.
- ¹⁸ *Michel Lespart*, Les Oustachis, terroristes de ideal, Paris, 1976, p.141.
- ¹⁹ Le Monde, 3 – 4 aout 1986.
- ²⁰ Idem.
- ²¹ Idem.
- ²² *Kosta Christich*, op. cit., p. 18; *Zvonimir Golubovic*, Racija u Juznoj Backoj 1942, Novi Sad, 1992, 357 pages.
- ²³ *Georges Castelan*, Histoire des Balkans. XVe – XXe siecle, Paris, 1991, p. 455.
- ²⁴ *Emile Guikovaty*, Tito, Paris, 1979, p. 202.
- ²⁵ Tibor CSERES, Verboszu Bacsranban (Vengeance dans la Backa), Budapest, 1992.
- ²⁶ *Michel Lespart*, op. cit., p. 232 – 236.
- ²⁷ *Michel Lespart*, op. cit., p. 232 – 236.
- ²⁸ *Kalman Benda*, Magyarorszag torteneti kronologiaja, Budapest, 1986, p. 100.
- ²⁹ *Jean Nouzille*, Le price Eugene de Savoie..., p. 959.
- ³⁰ Le Monde, 26 decembre 1965 et 19 janvier 1966.
- ³¹ Le Monde, 3 novembre 1970.
- ³² Le Monde, 24 decembre 1971.
- ³³ *Paul-Marie de La Gorge*, Couteuse myopie des grandes puissanscces, in Maniere de voir n 17 Fevrier 1993, p. 36.
- ³⁴ *Ignacio Ramonet*, op. cit., p. 7.
- ³⁵ Thierry de Montbrial, op. cit., p. 4.
- ³⁶ *Jean-Pierre Chevenement*, in Republique moderne, BDR – 93350.
- ³⁷ Професор по икономика в политехническия Институт и в Института за

политически науки в Париж, Тиери дьо Монбриал създаде през 1979 г. Френския институт за международни отношения и основа списанието "Външна политика", както и доклада "Рамсес" върху състоянието на света. На 8 март 1933 г. той бе избран за президент на фондацията за науките на отбраната.

³⁸ Thierry de Montbrial, op. cit.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Maniere de voir n 17, Fevrier 1993, p. 7.